

О У Н
У К И Ї В І
1941 - 1943

В-во ім. Ольжича

1950 — Año del Libertador General San Martín-
diasporiana.org.ua

ОУН
У КИЄВІ
1941 - 1943

В-во ім. Ольжича

1950 — Año del Libertador General San Martín.

Княжполич

В ОРЕОЛІ БЕЗСМЕРТТЯ

Тіням Героїв України

I

Передостанні століття в Європі не є своєю духовістю надто прихильні плеканню культури Героїв. Ось велика революція в Англії, якої певмирушим героєм був геніальний сучасник Хмельницького, Олівер Кромвел, кінчається всетаки реставрацією королівства, а постать самого Кромвеля знаходить свій літературний відгук щойно в романах Валтера Скотта на початку XIX віку. Кривава 30-літня війна, а далі війна Людовика XIV за єспанську спадщину, мали надто жорстокий та грабіжницький характер, щоб розбуджувати якийсь особливий пієтизм для їх героїв, з яких хіба лиш король Густав Адольф здобув, і то головню завдяки своїй смерті на побоєвищі Ліцену — лаври героїства, тоді, як напр. Валленштайн, попри всю свою велич лишився досьогодні в сумнівному світлі інтриганта та зрадника. В європейському письменстві, того часу, особливо ж в ділянці драми, являються як голонні герої майже виключно постагі з мітів та з історії клясичної старовини. Зате ж одна з найкращих і найгероїчніших національних постатей Франції — Жанна Д'Арк, стає предметом глумливого насміху зі сторони найбільшого французького письменника і філософа 18 століття Волтера.

Словом: Це щойно з епохою наполеонівських воєн, а власне з часом, як моші великого завойовника перевезено врочисто з острова св. Олени до Франції, — отже щойно в половині XIX в. починає в Європі зміцнюватися культ героїв збройного подвигу нації, хоча ще завжди не без ворожого наставлення з боку деяких, передовсім соціалістичних кол громадянства, для яких культ героїв був ще й на почат-

ку XX в. (як ось у Німеччині), скорше предметом з'їдливої сатири, ніж усенаціональної пошани.

А якщо гак було у народів, у яких була власна держава, власна армія і повна змога вшановувати пам'ять рідних героїв відповідно до кожнечасних роковин того чи іншого визвольного збрєйного чину, то що мали говорити ми, українці, які були під кормигою чужих, ворбжих нам імперій і тим самим присуджені на абсолютну мовчанку. відносно всього, що було нашим героїчним минулим? Хіба ж могли ми в царській Росії, або в полонофільській Австрії Габсбургів святкувати столітні роковини визвольних змагань гетьманів України, запорізьких отаманів чи гайдамацьких повстанців? І хіба легко було воно нам у такому поневоленні душ зв'язувати тричі невідрадне теперішнє з тією півлегендарною, півказковою вже героїчною минувністю батьківщини?

Та про те:

Який же це тріумф народньої пам'яті в тому, що вона змогла в нас, наперекір ворожим царям - імператорам, та й наперекір століттям, які не дуже схилилися до культу героїв збройного чину, зберегти у глибокій пам'яті та в ореолі безсмерття дія подвизників слави та величі України! Перемоги й подвизи її героїв! Дійсно: Який це тріумф!

II

Вони ж, оті герої України, вони для нас не тільки в ореолі слави, в ореолі безсмерття:

Вони для нас, для наших душ — велике щонайглибше, животворяще пережиття.

Що з того, що між одними з них і нами розгортаються пірви цілих епох, століть та віків? Ті наші українські Кромвели, Густави Адольфи, Валленштайни та Жанни Д'Арк — вони нашим душам саме сьогодні ближчі і рідніші, ніж коли.

Справді, брате мій!

Ти пронесися на крилах туги і в глиб найдаальших віків батьківщини, та проте ти почувеш, що це рідні, свої душі, які там вічною вартою видвигнулись на сторожі минулого України . . .

Глянеш — і хотілося б тобі припасти до скромної постаті князя Святослава Хороброго, і з запалом пориву Олек-

Сандра Македонського піти на печенігів, на Візантію, та на великому бойовищі почути ще раз крицеві слова: "Не зробім сорому українській землі..." А хіба не відчуваєш благодію, ніби золотистим промінням осяяної епохи Ярослава Мудрого, де тобі така гордість і честь почувати себе українським громадянином проти тієї Європи, якої всемірно шапованим "гестем" є український князь?!... А не гарно тобі в товаристві князя Володимира Мономаха, того володаря і друга суспільних низів, життєрадісного лицаря і дворянина, вояку та філософа?... Але от, ти раптом спинився і ніби застиг, потоплений у відгуки горесного, ніколи не втисненого гомону . . . Ах, це томін страшної метушні, бою з татарами за Десятинну Церкву.

Дивися: От валяться у грузи останні стіни і ховаються під собою пів Києва, та проте тут така хоробрість оборони, що воеводи Дмитріві татарський хан дарує життя за його мужність і відвагу . . .

О, вони всі в ореолі безсмерття, оті оборонці Святославової Держави, щити й захисники княжого Києва проти хижих, диких орд степу . . .

Натепер і на будуче, упродовж довгих-довгих віків усього майбутнього!

Ось глянь — Король Данило, достойний, вдумчивий володар Романової спадщини, Волинсько-Галицької Землі . . . Він видвигається ніби на тлі багрового сонця своїм кривавим пурпуром. І є щось з блиску кривавих сліз в його очах, коли він вертаючись з полону татарського хана, припадає повний важкого смутку до свого брата Василька, почуваттям великої руїни, ніби гетсиманською чашою горя, переповнений . . .

Ні, скажи брате рідний, неже чуже тобі Данилове горе, хоч і сьогодні? І де в минулому Європи ті володарі, які так переймаються долею рідної землі, як оті колишні українські? Німецькі Гогенштауфи водно на чужій землі зазіхали, французькі Бурбони дбали тільки про блиск своїх престолів, жадливі Габсбурги віками силу чужих народів висмоктували, а московські Романови — тямий їх, забудеш їх колись, українська людина?

Отих Іванів Грозних та Петрів Первих, що то з ними

Голгофти України почалася? Та проте яка слава-й велич народу, що в часах московських царів та польських деспотів, зумів створити державу Запорізького Лицарства, як свідо-мому наслідницю держави Святослава і Данила! Державу вольного лицарства України, гетьмани якого вміли так могутньо потрясати Сходом Європи, як потрясали Кромвели її заходом, а Густави Адольфи її північчю? Ті Вишневецькі і Наливайки, Сагайдачні та Сулими, Богдан Хмельницький і Богун, Апостоли і Кальнишевські, а з ними Гонти й Залізняки?

**. . . Лицарі великі,
Богом незабуті . . .**

III

А від самотньої Данилової башти на полях Холму та від руїн Запорозької Січі перенесімось духом, дорогі брати, у сувору самоту могили в Роттердамі . . .

І тут знову — тінь. Велика, незабутня, прескорбна своїм подвигом і своїм мученицьким стражданням тінь . . . А з нею ноза остання епоха героїчного минулого України, епоха нової військової організації, нового лицарства України, лицарства землі Святослава і Данила в тісному об'єднанні збройної дружби по ней і по той бід Збруча, від Карпат, Дністра і Сяну, від верхів Маківки й Лисоні аж ген по Дніпро і по святі гори Києва та — як за Хмельницького — ще раз шляхами Білої Церкви . . . Які подвиги, які чини, які змаги і боротьба, які зусилля і які всежертви Героїв!

А коли хіжі нащадки польських коронних, Ходкевичів і Жолкевських, Калиновських і Потоцьких, вимагають у Версалі мандат на катівську окупацію землі Данила, і ляцький Бату-хан Пілсудський кидає на українське населення орди польських пацифікантів, тоді з глибин українського підпілля видвигається вогнистими буквами таємне знамено Героїв помсти народу: О У Н.

І В о ж д ь: Залізний Командир Січових Стрільців з Білої Церкви. Іноді в тиші глибокої півночі, в мовчазній самоті безрадісного життя на чужині, мені здається що я бачу Його . . .

Дужий постаттю, хоч ніби якимсь тягарем пригноблений — суворий поглядом, рухами та мовою, все повний та-

емного, гурботного неспокою, Він, полковник Євген Коновалець, ходигь важкими кроками самотою затишного салону, на якого темночервоних, з золотими мережками стінах, горять тихо два канделябри. Десь там за вікнами прислони-ними грубими портьєрами, розгомонює глухими відгуками жагуча метушня вулиць Відня, але тут, в червоному салоні, якась чудно сторожка, глибока мовчанка ... І Він . . .

Ми щойно скінчили призначену на нині частину нашої спільної праці, і я, мовчки дожидаю ще одного його доручення. А він водно повний турботних дум . . . І дивлячись отак на нього, я муу ще раз бачу важкою турботою нахмарене, прескорбне лице короля Данила, і темне лице Хмельницького, як він дожидає Ждановича, і лице Мазепи в останній розмові з Карлом XII... І бачу я, що це віками одно і те саме обличчя, одна й та ж сама турбота, одна й та сама трагедія провідника України:

Насильства ворогів, презирство світу і притаєна ненависть своїх. Тих "гатарських людей" України, для яких чужинецький хан — ще завжди остання розвага і прибіжище. І тієї безумної, жорстокої черні в нас, що кожду хвилю готова власними руками видавати ворогам наших Наливайків і наших Сулим на муки і на смерть.

І тих Каїнів України, що в кожен час готові пролляти кров власних братів і завалити їх трупами шлях до власного визволення. Бо хіба ж ~~не~~ горесними, скривавленими примарами мусьць явитися нам тут тіні найкращих співробітників полк. Є Коновальця: Сеника - Грибівського та інж. Сціборського, полк. Романа Сушка та Ярослава Барановського, вбитих та помордованих — чиєю рукою?

Ох, заслони лише твоє, Україно!

Але йі, вітчизно велика, батьківщино дорога . . . Розкрий, розпогодь Твоє дійсне лице, свята в надії на те, що сьогодні на спільній могилі Тих, що їх Ти у твоєму Пантеоні обдарила ореолом безсмерття, об'єднався твій народ одною-одиною сім'єю братів і сестер, і вбитих Авлів при Твоєму вівтарі більш не буде.

А будуть люблячі брати, що дружбою зброї, об'єднані, підуть за Тебе ще раз і востаннє у бій . . .

В ореолі слави, перемоги і безсмерття . . .

Л. Дніпрова

КИЇВ 1941—1942

Відгреміли останні постріли, відпалахкотіли вогні пожеж і до Києва вступили “нові визволителі”. Настороженими, безлюдними вулицями Києва проїхали перші моторизовані частини німецької розвідки. Золотоверхий, кучерявокаштановий Київ бачив не одних окупантів — і сприймав він цих тривожно-насторожено, готовий зустріти їх непокоримістю і спротивом.

Пошарпана фізично й духово Україна не мала на той час твердої політичної організації, яка б могла відразу взяти в руки керму подій. Відомо, що за час свого панування большевики вивезли всіх чоловіх, найсвідоміших та найкращих національних діячів і знищили їх. Ті, одиниці, що збереглися, не були в силі схопити цілості проблем. А молода генерація, вихована в школах марксизму-ленінізму, навчана історії України в спотворному вигляді, переконувана, що націоналізм це ворог, залякана висилкою і розстрілом за саме слово — Україна — та генерація не була ще готова стати на чолі подій. Вона майже нічого й не знала про боротьбу ОУН та не знала де знайти собі місце.

При таких обставинах появились у Києві, “Галичани”, або “західняки”. Так звали всіх, що приїхали з-поза залізної заслони, якою була відділена Україна від своїх західніх земель і після 1939 року.

У вересні 1941 року пронеслася Києвом вістка, що приїздить Олесь-Кандиба. Від 1933 р. твори О. Олеся були заборонені, як буржуазно-націоналістичні. Та можна було заборонити й нищити книжки, але вирвати з серця і пам'яті пісні, надхнені любов'ю до України — цього не могло зробити навіть “всемогуче” НКВД. Тому так схвилювала Київ вістка про приїзд О. Олеся.

Проте не забаром виявилось, що приїхав не Олесь, а

Кандиба-Ольжич, син Олеса, що виїхав з України малим хлопчиною.

Скрізь, де тільки пульсувало українське життя, можна було побачити високого, стрункого, худорлявого чоловіка в сірому, осінньому, вітром підбитому плащі, капелюсі та в зви

О л е г

Ольжич - Кандиба

закатований німцями

в Саксенгавзен.

чайних військових, грубих черевиках-буцах.

Цієї людини не можна було не помітити, хоч в ньому не було нічого надзвичайного. Але при першому погляді вас вражав і полонив погляд його глибоких синьо-сірих очей. В його погляді перехрещувались глибина і м'якість моря з гостротою леза сталевого меча.

Тією гостротою погляду він ніколи не позував, але видно було, що від цього ока не скриється нічого.

В листопаді 1941 року створено Всеукраїнську Національну Раду, головою якої став ректор Київської Політехніки проф. М. Величківський — поважний і заслужений вче-

ний та громадянин, що довгими роками висиджував у в'язницях за свої національні переконання.

В творенні ВУНРади Ольжич брав якнайактивнішу участь — він виявляв ініціативу; він намовляв, переконував, погоджував і довів до успіху. Така ж була його роль і в постанові інших українських установ і організацій.

В жовтні 1941 року при активній допомозі Ольжича почала виходити газета "Українське Слово". Редактором її був син Закарпаття — Іван Рогащ. Перше число "Українського Слова" було ніби соняшним променем, що засяяв на похмурому небі понурої дійсності. В газеті чітко і ясно було сказано, що тільки шляхом національно-визвольної боротьби можна дійти до Самостійної і Соборної Української Держави. Газета пробуджувала надію, запалювала людей і показувала новий світ, який досі був прислонений большевицьким терором та московською агіткою. Її націоналістичний зміст наче б відкривав очі, що були замкнені протягом 20 років.

Разом з тим постала Спілка Письменників під ідейним керівництвом Ольжича й під головуванням Олени Теліги. Заложено юнацьке Товариство "Січ" — та чи перечеислиш все, що тоді за почином ОУН віджило й розвивалось — все життя від початкових шкіл до банкових інституцій. А на чолі керівництва ОУН в Києві стояв О. Ольжич: поет і воїн.

Люди почали підносити голови. Українська національна думка, державницька ідеологія поширювалась і захоплювала щораз ширші кола інтелігенції, робітництва, нав'язувались зв'язки з селами, містами, областями.

Все це кипуче життя опанував Ольжич незвичайним напруженням, якого по ньому ніхто не помічав. Взагалі не помічалось його втручання. Все творилось ніби само, ніби з ініціативи місцевих людей. Але ледве тільки виникали якісь труднощі, недоліки, бракувало наполегливості й витривалості у поодиноких керівників — тоді йшлося до Ольжича. І він у всіх випадках умів порадити. Вже сам його розважливий, спокійний зрівноважений погляд впливав заспокоююче на оточення.

Українське громадянське життя і його політичне вивершення почало справді налаштовуватися. Праця українсь-

ких установ, праця преси, повної глибоко націоналістичного виховного змісту — пробуджували національну свідомість і гордість. Ця свідомість — московським окупантом розстріляна, вивезена за тисячі кілометрів в непроходимі тундри, придушена й вирвана з корінням катями НКВД — тепер, при першій можливості, продиралась наверх, скидала кайдани й розвивалась. Кожний, хто при большевиках боявся признатись до української національності, боявся заговорити українською мовою — вважав тепер за честь і обов'язок виявляти своє національне обличчя. Тому-то скрізь брєніла українська мова. Даремне намагалися большевицькі агенти посіяти ворожнечу між місцевими українцями і “західняками”. Всіх еднала одна мета й Київ став справжньою столицею соборної України, щоб очолити боротьбу за самостійність.

Військова німецька влада не мала часу й змоги звертати увагу на розквіт українського життя. Вона обмежилась лише до варварських заряджень, які саботували постачання Києва харчами в обличчі суворої зими. Але незабаром прибула “прекрасно організована машина”, якій на ім'я Гестапо, що перебрала владу разом з цивільним управлінням.

У Києві запанував терор. Безнастанні розстріли закладників, прилюдні вішання — стали на порядку дня. Відважні завойовники “дикого сходу” видали навіть зарядження про винищення всіх голубів, псів, котів, щоб їх не можна було вжити, як зв'язкових. Населення цим не здивувалось — німці не були першим окупантом.

З кінцем листопада (26) німці розв'язали Всеукраїнську Національну Раду, як гніздо націоналістичної пропаганди. Ще перед тим почалась ліквідація високих шкіл та Академії Наук. В грудні вже заарештовано редактора “Українського Слова” — І. Рогача та його співробітників — Оршана-Чемеринського і П. Олійника, а разом з ними ред. І. Кошика й інших киян.

Це визначило черговий період дії ОУН на Надніпрянщині. Треба було переходити в підпілля. Ольжич вже давно підкреслював вірним друзям, що незабаром прийде пе-

ріод підпілля й тому намагався використати час для якнайширшої масової пропаганди.

І той час був використаний. ОУН за короткий час проробила величезну роботу, яка золотими літерами вписалась в історію України. Маса українців, що вже вирости в умовах большевицької окупації за цей час відкритої роботи знайшли своє національне обличчя і свій революційний шлях.

Ім'я Ольжича було у всіх на устах. Не тільки друзів, алей ворогів. Большевики, відступаючи, залишили багато своїх агентів і ми, кияни, їх в багатьох випадках знали, хоч вони й дуже маскувались. Їм Ольжич стояв вперек горла не менше, як гестапівці. Здебільшого ці агенти стали співробітниками Гестапо й німецькими руками винищували найкращі українські сили. Якби не ці запродавці, німцям далеко важче було б боротися з націоналістами.

В грудневий день Ольжича затримали на бульварі Шевченка послужливі гестапівські прихвостні і заявили йому, що він арештований. Вони відвели його до найближчої поліційної станиці на Пушкінській вулиці. Нащастя в керівному складі цього району були самі українці. Побачивши Ольжича в руках поліцаїв, вони вдали задоволення з його арешту й сказали залишити його на станиці. Таким чином разом Ольжич був врятований. Але лишатись далі назовні було неможливо.

До свого арешту Ольжич віднісся цілком спокійно:

**Зрослась небезпека
з відважним життям,
Як з тілом смертельного
крила.**

Але друзі почали шукати для Ольжича конспіративної квартири. Я дуже радо погодилась дати для цього своє мешкання. Р темний грудневий вечір Ольжич тихо застукав у двері. Тут його вже чекали друзі, що відбули нараду в організаційних справах. Після наради Ольжич повечеряв картоплею без товщу і чаєм з сахариною: населення багатії України голодувало. Большевики вивезли все, що могли, а німці витягали рештки.

Другого дня Ольжич перейшов мешкати до моїх бать-

ків в тому самому будинку, бо мій сусіда був співробітником Гестапо, як советський агент. Тимчасом Гестапо шукало Ольжича. На Караваївській вулиці в домі Мороза був обшук, а він спокійно сидів в сусідньому будинку.

Друзі радили йому виїхати з Києва. Але Доктор заявив категорично, що не виїде поки всі відповідальні пости не будуть обсажені вишколеними й відданими місцевими людьми.

Вдень Ольжич не виходив. Виходив вечорами передягнений в чорну шинелю залізничника і кепку могого батька. Тато, поглядаючи на нього, сумно посміхався в довгі вуся: Ольжич виглядає "по-пролетарськи".

Мої тато й мама дуже полюбили Ольжича. Тато на старість помолодшав і чим міг допомагав Організації. Не легко було жити й працювати у напівзруйнованому Києві, при світлі каганців і напівголодному. Ольжич цим зовсім не переймався. Завжди потішав господарів, що плячки печені з висівок корисніші хліба, бо в них і вітаміни і крохмаль... Але коли бачив, що маленька 6-літня Зірка не має чого їсти, його обличчя наповнювалось сумом.

Цей твердий, зрівноважений муж умів бути незвичайно чутим і ніжним з дитиною. І Зірка йому платила тим же. Вона тільки й чекала хвилини, коли "пан Доктор не працює".

Довгими зимовими вечорами в маленькій кухні збиралась вся родина, бо це було єдине тепле місце. При світлі каганця не було змоги працювати і якщо Ольжич не мав нарад, то він і Зірка займали почесне місце на софіі й між ними велись таємні розмови: тихенько, так було цікавіше.

Іноді нам вдавалось підслухати. Ми чули казки про "Оха-чародія", або "Бабусю в гостях у ведмедика", або "Ведмедика в гостях у бабусі". Доктор малював Зірці зайчиків, лисичок і т.п. І в ті хвилини не вірилось, що перед нами сидить революціонер, на якого чигає смерть і який може послати тисячі на смертельний бій. Ольжич не був би Ольжичем, якби в ньому революціонер не поєднався з поетом. Творець з борцем. Завжди замислений, спокійний, навіть шорсткий, створений не то на коменданта, не то на аскета, він умів бути з дитиною ніжним, як мати.

Знаючи його з офіційного боку ніхто б не припустив, що він співає народні пісні. Якось мама, пораючись в кухні, заспівала народну пісню. Ольжич з другої кімнати почав підспівувати. За одною пішла друга, третя — Ольжич знав їх сотки.

Крім мене у батька було 4 синів; один втопився, другого вивезли окупанти в Сибір, а два були невідомо де. Мама казала, що Ольжич їй замінює моїх братів . . .

Гестапівські пси шукали Ольжича далі, бо знали, що він і далі кермує роботою. Ночами відбувались облави — вулицю за вулицею перешукували. Над Ольжичем повисла смертельна небезпека. Він знав, що його чекає не лише смерть, але й нелюдські катування, але на його обличчі ніколи не відбилось хвилювання. Проте він страшенно переживав арешти друзів, що тоді були шораз частіші.

В період Різдв'яних свят арештовано голову ВУНРади проф. Величківського, арештовано й разстріляно сестер Геню і Тоску Суховерських. Арештували переважно "західняків". Німцям здавалось, що винищивши західняків і тих, що були на еміграції, вони стероризоване населення обернуть в безлику й безмовну худобу. Але на місце арештованих ставали нові й то вже місцеві і боротьба продовжувалась та готувала нові форми, які блиснули вогнем пострілів.

В січні 1942 р. Ольжич виїздив на побачення з полк. А. Мельником. За час його відсутності положення ще більше стало небезпечним. Під удар стала Спілка Письменників під головуванням Олени Теліги.

На початку лютого Ольжич повернувся. Була 4 година ранку. Я його поінформувала про нові арешти й напруження. Він просив негайно викликати до нього Олега Ш., що мешкав разом з Оленою і Михайлом Телігами. Подорожі я зустріла Олену Телігу. Як зараз пригадую її струнку постать в темному, наче вирізьбленому в сонячно-морозному повітрі. Вона йшла до приміщення Спілки Письменників. Марійка Я. і я радили їй не йти, бо була небезпека арештів. Але Олена сказала, що в хвилини небезпеки мусить бути зі своїми співробітниками. І вона пішла — пішла навзажди . . .

В цей день пройшли величезні арешти. Ольжич дав на-

каз виїхати з Києва всім розконспірованим, що мали родини. Іншим іти в підпілля. Та й Ольжичеві не було рації сидіти в Києві, коли розгортання боротьби вимагало його присутності на всіх інших теренах. Він тепер відбував день і ніч зустрічі й давав інструкції. Тоді вже в Києві було створено твердий актив з місцевих людей, які були готові перебрати на себе любі завдання.

В березні Ольжич виїхав з Києва вдруге. Вперше виїздив він малим хлопчиною, а тепер маючи 35 років.

Пригадую, в лютий січневий морозний вечір, в неопаленій, неосвітленій кімнаті, Ольжич, дивлячись на зоряне небо, сказав: "Я люблю природу Італії, там дуже гарно, але ніде нема теплішого неба, як над Україною". За вікном тріщав мороз, а йому було тепло. Я тоді не цілком його розуміла. Але тепер, на еміграції, я його вповні розумію. Розумію тепер те все, що оповідав Ольжич про мрії свого батька: повернутись в Україну . . .

Переодягнений в кожух сторожа, в кепці, Ольжич відїхав. Через годину після того до мене прибігли з дому Мороза й попередили, що Гестапо знов там шукає Ольжича. Я була дуже стурбована. До всього іншого долучувалось те, що того дня на бульварі Шевченка повішено двох людей. Але через кілька днів я довідалась, що Ольжич щасливо доїхав до Львова.

Відїзджаючи, Ольжич твердо вірив, що він ще повернеться до Києва. Він згинув в німецькій катівні в Саксенгаузен. Але не згинула ідея, за яку він боровся. Пам'ять про нього житиме в наших серцях і передаватиметься з покоління в покоління. І Він повернеться до Києва!...

Я. Дедалевський

12 ГРУДНЯ

Кілька годин сну вночі, з 11 на 12 грудня, минули в нез'ясованих кошмарних снах. По них залишився тільки якийсь неприємний спемин: коли я о півсьомої ранку підвівся з ліжка в квартирі Голови міста Багазія, щоб нашвидку одягтися і вийти непомітно до зв'язкового пункту на вулиці С., де мали бути нові відомості з терену. Вже з місяць вони були майже однакові — арешти, розстріли та штучно організований голод.

І от, учора, ми кілька годин розглядали таке саме становище в Києві. Допомоги селян до міста не допускають, немає опалу й харчів. Замість тепла, морози розсаджують "тещи*), пайки пшонаного хліба зменшуються вже до 400 грамів на тиждень, але й цього важко дістати. А в районах Київщини стоять скирти немолоченого збіжжя. Селяни погодились доставити по здачі контингенту армії, готові залишки збіжжя, але німецькі патрулі не допускають їх до міста. Автомашини, відремонтовані заходами міського управління і призначені для доставки харчів та палива для столиці, були вже кілька разів конфісковані військом перед вїздом їх по продукти.

Може ті мої кошмари і не були сном, а ті картини, що їх учора кілька годин викладав поденервований, — звичайно дуже зрівноважений — Голова міста, і були моїм кошмаром... Але ні! Серед різних неясних мерехтінь виникає картина якоїсь широкої, каламутної ріки, що заливає зелені береги. Каламутна ріка, що в усьому дотеперішньому житті віщувала мені якусь прикру несподіванку, або й горе... Але, чи важко за несподіванку, чи важко за горе, коли кож-

*) Тепло-Електро-Централі — ogrівальні міські заклади.

Ного дня сотні більшовицьких та німецьких агентів чигає на життя нашого брата, коли кожної ночі летять у повітря будови, а на вулицях нерідко лунають постріли автоматів. Ось і вчора ранком був револьверний замах на керівника Центрального Керівника ОУН на Осередні та Східні Землі д-ра В. Яхна. Два дні тому випадково викрито пекельну машину на горіщі будинку, в якому жив генерал Низола. Чи важко опинитися в рядах тих, що їх сотнями возять кожно-

О л е н а

Т е л і г а

замучена німцями
у Києві.

го тижня на розстріл до Бабиного Яру коло Києва? Чи важко потрапити до рук кривожадного СД, що без суду стріляє десятки тисяч людей?

Думаючи про різні враження вчорашнього дня та, пригадуючи залишки того дивовижного сну і, перевіривши кілька разів, чи не йде хто назирці за мною, прийшов я о годи-

ні сьомий на зв'язковий пункт. Новин особливих не було. Зв'язковий повідомив тільки, що є додаткові вияснення в справі арештів у Донбасі Кубанської групи (група, якої завданням було пробитися на Кубань для нав'язання безпосередніх зв'язків із кавказькими народами), та про дальший розвій подій на Житомирщині. На сьогодні, за його відомостями, ніяких кур'єрів не передбачалося. Можна тільки сподіватися, що лише завтра будуть штафети від деяких областей із привітанням для Голови Проводу ОУН, полк. Андрія Мельника, з нагоди річниці його народження та іменин, дарма, що всякі святкування були попереднім наказом відкликані. Але, здається, багато членів та симпатиків, а, зокрема, вищих керівних клітин ОУН скористає з наказу, який говорить про те, що день святи народження Провідника призначений для того, щоб посилити працю та, щойно як слід виконавши денні завдання, можна передати кілька речень через свого організаційного зверхника. Кожний має право бути кілька хвилин своїми думками при Людині, яка владно держить у своїх руках керму ОУН.

Перейшовши бічними вулицями, зайшов я о годині восьмій ранку на станицю, де біжучого тижня містився Секретаріат Центрального Керівництва, побіч приміщення, де генерал Низола відбував зустрічі з членами Товариства Комбатантів ім. Полуботка.

Обережно підходжу на перший поверх, де містилися згадані квартири. Очі, насторожені кошмарним сном, заглядають у кожний куточок, а вуха ловлять кожний шелест, поки ключ відімкне двері з англійським замком. Але всюди спокійно, лише в сусідніх кімнатах, де працювала районова управа, чути якусь голосну розмову. Але ж чи це дивно? На те ж існує всяка адміністрація, щоб люди могли виявити свої болі та побажання, чи, навіть, посваритися . . .

Але кошмарний сон не дає спокою. Іду до вікна, що виходить на Шевченківський парк. І там — на стежах, поперерізуваних примітивними советськими "бункерами", що їх радше можна назвати звичайними ямами, панував нормальний ранній рух.

О десятій годині прийде машиністка. Перед тим, о дев'ятій — зустріч із референткою жіноцтва на Київ п. Лілею.

Обережно виходжу знову з кімнати. Обережно, бо в мене переконання, що десь близько чатує мене хтось, щоб здушити за горло, чи передати, заарештованого, в пазури Гештапо... Дати себе заскочити, бути взятим підступом, забороняє не тільки справа, але пробуджений інстинкт, що його має кожний, хто опиняється в становищі грача . . .

Перед будинком бештається кілька людей, які підозріло стежать за всім, що діється навколо. Їхні очі часто звертаються на головну браму будинку, з якого я вийшов . . .

Гострий погляд.. Місцеві обличчя — типові постаті советських вуличних сексотів, які ще вчора служили большевикам, а сьогодні працюють у німців... Їх жене на працю донощиків не тільки влада холоїв, що каже їм шукати постійно пана, якому вони могли б лизати чоботи, але й перехоплений новий наказ із того боку фронту, що звучить коротко: "За допомогою німців, нищити українських патріотів!"

Повільний рух ліворуч, і я опиняюсь на розі будинку, що попри нього йде друга вулиця. Ще один ріг наріжного будинку, зворот та — зутичка з сексотом, який поспішав, щоб не втратити мене з очей. Даю сильного стусана, клену поширеним "фарфлюхтер гунд", і позбуваюся примітивного агента.

Все становище стає для мене цілковито ясным. Підсилене слідження різних підозрілих будов советськими сексотами на службі німців — значить, буде "акція", будуть арешти... Атмосфера в Києві вже довгий час згущується. Два тижні минуло від арешту Романа Біди, Гордона, Сампари та Дмитра Черепки. Штурмбандфюрер Льобяйт, фольксдойчер із Москви, з наказу Москви та Берліну, підготовляв розправу з українськими революціонерами...

Коротка зустріч з Лілею. Відклик приходу машиністки. Ждання на конспіративній квартирі та, по поганому обіді з шматка хліба і нещасної "тюльки", побачення з доктором Кандибою - Ольжичем, що був тоді Заступником Голови Проводу ОУН на території т. зв. Райхкомісаріату. Йому розказую про свої спостереження та висловлюю думку, що завтра ранком мусіли б відбутися арешти. Його дані підтверджують мої припущення, хоч точного часу вони не устійнюють. Треба чимскорше дати відповідні зарядження для

засобів обережності та до того, щоб якнайменше мати втрат в людях.

По кількоххвилинній нараді — рішення про негайні заходи обережності, про приміщення найважливішого організаційного майна, та постанова про плян розвантаження Києва від великої кількості членів ОУН й розпорошення їх у різних місцевостях Лівобережжя та Правобережжя. Перехід у глибоке підпілля має бути чимскоріше переведений, і я мав заготовувати під цим кутом докладний плян, точні інструкції та засоби для здійснення його.

По зустрічі з Ольжичем - Кандибою, зарядив я зміну у зв'язкових пунктах клічок, псевд зв'язкового апарату та деяких розконспірованих пунктів. Відбувши ще кілька коротких зустрічей, зайшов до "будинку Мороза", а далі, з найбільшою обережністю, на третій поверх праворуч, де жили — Оршан - Чемеринський із своєю дружиною Ларією, Іван Рогач із своєю сестрою Анною та Петро Олійник. Це все було кілька тижнів тому, а тепер вони на це мешкання заходили вже дуже рідко. Обставини примушували до іншого стилю життя.

Але я застав їх майже всіх... Оршан - Чемеринський, поспішаючи збирав ще по шафах останні маловажні книжки, і йому помагала сестра. В кімнаті ліворуч голосно дискутував Рогач із якимось членом редакції "Українського Слова". Дискусія в них зводилася до того, щоб чимскоріше видавництво, яке містилося при "Українському Слові" перевести з власності міста на пайову кооперативну форму (більшість комунальних та державних підприємств ми різними заходами переключали на кооперативну та приватну власність), щоб в цей спосіб дістати якнайбільшу свободу дій.

Чемеринський, Рогач та Олійник були вже повідомлені про спостереження сьогодення цього дня. Вони такі самі спостереження зробили при редакції "Українського Слова", що містилася тоді на Бульварно - Кудрянській, 24. Вони вже частинно "вичистили" раніш помешкання й збиралися робити останні заходи, щоб літи ночувати на інше приміщення.

Коли по кількох хвилинах мого побуту, в кімнаті Рогача закінчилася дискусія, я зайшов туди. Там була ще якась невідома мені людина, з походження, здається, киянин, який,

як виходило з його поведінки, був дуже близьким другом Івана Рогача. Присівши в куточку кімнати, я розмовляв майже півгодини з Рогачем на тему становища в редакції. Він звертав увагу на те, що відчуває всюди наступ німців на українську пресу, а зокрема — це дуже помітне в Києві, де до редакції від військового управління кожного дня приходять представники влади, а з ним вже деякі агенти цивільної, що стараються все перевірити. До друкарні зголошуються якісь підозрілі складачі, а редакційний стіл вгинається від статей, писаних у германофільському дусі від усяких редакторів колишніх советських газет, і йдуть прямі протести проти того, чому “Українське Слово” не містить нічого про “Гітлера - визволителя,” чи про “Німеччину, що несе нам визволення”...

— Сьогодні, — завершував свою розповідь Рогач, — ми закінчили складання числа “Вістей для Українських Хліборобів”, “Голос Донбасу”, а Оршан закінчує редактування “Нашого Шляху”. Складено вже також кілька історичних оповідань та історію України М. Аркаса... Але все це, за сьогоднішніх умов, видати легально — просто неможливо. “Вісті для Українських Хліборобів” зредаговано в дусі чим скоршого ліквідування колгоспів та радгоспів і переведення землі в приватну власність, що виразно йде врозріз із останнім розпорядком військової влади про т.зв. “громадські господарства”, що на ділі є залишенням давнього земельного устрою. В “Голосі Донбасу” є кілька статей, які зарисовують політику Організації щодо нової перебудови промислового життя на підставі кооперативної та приватної власності. Але я це все, коли поліпшають наші технічні можливості, накажу друкувати, і я їх видам навіть тоді, коли заплачу за них головою... Я не можу дивитися, коли до мене кожного дня приходять сотні селян, робітників, які просять українського друкованого слова, які просять нефальшованої історії України. І обов’язок мій, коли я взявся за це діло — дати їм і вказати шлях до українського самостійництва, яке живе в їхній підсвідомості.

Устійнивши біжучі справи з Рогачем, я перейшов знов до кімнати Оршана, щоб на машині скласти псевда людей, які протягом завтрішнього дня мали виїхати з Києва, відповідно до пляну розвантаження міста. Дописував третє псевдо — “Іван Станько” — на розгорнутому аркуші паперу, коли наді мною стала висока постать сотника СД, який, націлившись у мене автоматом, крикнув дужим голо-
сом: “Генде гох!” Обшукавши мене старанно, заявив мені, що я — арештований.

Коли мене переведено до кімнати Рогача, то я побачив там у куточку уставлених — Івана Рогача, Петра Олійника, Оршана-Чемеринського, та того невідомого. Всі вони стояли, повернені до стіни обличчям, а над їхніми плечима піднесені два автоматичні пістолі двох старшин СС-ів. Ганни Рогач між ними не було, бо вона вийшла іншим виходом із різними матеріялами ще годину перед тим.

Мене до тієї групи вже не прилучили. Тільки підско-
чило до мене ще двоє СС-ів, і під ескортою трьох старшин провадили мене на вулицю, де стояло кілька легкових машин. Мені наказано сідати в першу. Побіч мене сів той сотник, який мене заарештував, а напроти — два лейтенанти СС-ів. Через кілька хвилин звели вниз інших. Загули мотори, і авта рушили в напрямі Короленка, 33.

По виконанні формальностей “впису”, по відібранні всіх речей, якими в'язень може вкоротити собі життя, мене переведено в кімнату в підвалі. Нікого з друзів, що були заарештовані зі мною, я, від моменту, коли відбулася формальність запису в тюрмі, не бачив.

**

Так черговий раз здійснився сон з каламутною водою. Я протягом кількох хвилин став одним із в'язнів тюрми СД, яку обминали всі люди, коли їм треба було йти до міста. Я потрапив у тюрму, звідки кожного дня лунали стогони катованих, які заглушувало преразливе виття слідчих псів.

В моєму новому приміщенні зовсім темно, і тільки крізь віконце над дверима від лямпи в коридорі проглядає ясніша пляма. Мов сліпий, дотиком рук, голови та ніг, пізнаю мертвих товаришів моєї долі. Є залізне ліжко, без ні-

яких постільних додатків — просто залізо та й годі, в кутку — діжка для людських потреб . . .

Спати на цьому ліжку з залізних штабів, на першу ніч неможливо. Зрештою, і спати не хочеться. Переходжу думками події дня. Знаю, що коли нас заарештували, то напевне лише кількох, а ті, що залишилися, поведуть далі роботу. Може не все їм удасться врятувати... Може, в друкарнях руки СС-ів порозкидають склади книг та журналів, що їх ціною свого життя хотів видавати Рогач... Може, він, я, Оршан, Олійник і ті, які десь випадково попали, вже завтра накладемо головами, але робота піде далі... До Києва приїде скоро Камінь, Ковальський та інші нерозкоспировані члени ОУН . . .

Присівши в кутку ліжка, все більше скупчую думки навколо тієї боротьби, яку маю почати, як один із соток в'язнів 'Короленка 33, за своє життя. Завтра, післязавтра СД викладе переді мною всі карти на стіл про те, що воно знає про мене та нашу роботу. Воно вживатиме всіх засобів, які має над безборонними в'язнями. Завтра покаже, чи я скористаюся з ласки могутньої зброї революціонера... конспірації, чи мене врятують ліві документи, про які знають заарештовані друзі. Чи мене врятують різні псевда, вживані в дотеперішній роботі, та все те, що протягом цієї ночі ще придумаю . . .

І минають години в роздумуванні над точним виясненям усіх можливих запитів та різних тактичних трюків, що ними обороняється політичний в'язень... А може це все до нічого, і я завтра опинюся над ямою в Бабиному Яру? Тоді попрощався думками з найдорожчими, із справою, що їй віддав усе життя . . .

Ю. Федоренко

УКРАЇНСЬКІ ЖЕРТВИ В КИЄВІ 1941 — 1943 РОКІВ

Палало небо і земля. Греміли гарматні постріли за Голосієвом. Рвалися міни за Пушою-Водицею. Ненаситні полум'яні язики облизували з усіх боків величезний сірий будинок головного київського двірця. Палав міст через Дніпро Євгенії Бош. Відходив десь на Печерськ один окупант, вступав до Києва другий.

Київ боязко чекав на зміну влади. Сиділи ще по пивницях чоловіки, тряслися біля матерів діти в кімнатах, лише “найхоробріші” появлялися то тут, то там під крамницями і заздрісно поглядали на вітрини, не рішаючись бити шкла, але раптом почалося: задзвеніли великі шиби склепів, загрюкотіли каміння по дверях, посипалося скло на бруки, настіж порозчинялися важкі двері і склепи “гостинно” приймали непроханих “покупців” у свої обійми. Вулицями маршували перші колони “визволителів”.

Замайорів на золотій бані Софії жовто-блакитний прапор. Замайоріли такі самі прапори на сотнях балконів і вікон міста. Заповнилися вулиці народом. Веселі, щасливі обличчя. Обійми, поздоровлення при зустрічах. Свобода! Воля! Дочекалися! Залунали вигуки в повітрі. Але дуже швидко захопленню прийшов кінець. Окупант швидко показав свої криваві пазурі. “Мною розстріляно двісті мешканців Києва за саботаж”, сповіщалося в першій об'яві. “Мною розстріляно триста мешканців за саботаж”, сповіщалося в другій об'яві. “Мною розстріляно п'ятсот мешканців за саботаж” — і так без кінця і щоденно все нові й нові грізні об'яви.

Повна депресія і розчарування в киян, бо вони чекали чогось іншого. Лише ті не мали розчарування, які першими прийшли до Києва з заходу, щоб негайно ж розкрити пе-

ред місцевими справжню суть політики “визволителів”. То були українські революціонери, бойові салдати ОУН, що йшли слідом за окупантом, щоб організувати революційне підпілля і будити національну свідомість киян. То були перші хоробрі, які не страшилися новітніх гестапівських мордів, а на їхніх очах організували нові когорти бійців рево-

І в а н Р о г а ч
розстріляний німцями
у Києві.

люційного підпілля з місцевих людей. Вони розкривали киянам колоніальну політику Гітлера, показували весь жах нового “визволителя”. То були Рогачі, Ірлявські, Теліги, Ольжичі, Кузьмики, Бистрі, Дубові, Чалі, які десятиліттями мріяли про той щасливий день, коли вони опиняться в серці України і віддадуть себе на службу їй, виплеканій у найсолодших мріях потоптаній окупантом Вітчизні. І ось цей довгожданий день прийшов.

Не зважаючи на смертельну загрозу нового окупанта, вони запрацювали. З’явилися перші числа “Українського Слова”, які закликали до пробудження від довгорічного

сну, “На Україні по-українському!” — вимагало “Українське Слово”. “Розбудувуймо українську культуру!” “Створюймо Просвіти!” “Відновлюймо школи!” “Допоможімо голуючому Києву!” і так без кінця.

Подібно загреміли “Літаври”. Прокинулися від двадцятирічного сну серія місцевих патріотів, напоєні новим, свіжим національним подувом прибулих братів із заходу. Почали горнутися до Рогача і Теліги журналісти й письменники. Вчорашні робітники “Комсомольня України” і “Комуніста” в черзі товпилися до того самого будинку, де вони працювали ще вчора за совітів, а тепер пропонували свої послуги рідному “Українському Слову”, довгим шинком стояли вчорашні дописувачі “Літературної газети” до кімнати Олени Теліги, пропонуючи свої послуги до річних “Літаврів”. На лавках бульварів міста сиділи вчорашні команди червоної армії і обговорювали з Бистрим справу створення організаційної мережі ОУН. Проходжувалися біля пам’ятника Шевченкові проти університету вчорашні культпропи з Кузьмом і слухали настанови до розгорнення агітаційно-пропагандивної праці ОУН.

Так поступово, але певно обростали прибулі місцевим націоналістичним активом з киян, що тут же на очах виростав, немов гриби по дощі. Пішли до лав ОУН ті, хто двадцять п’ять років чекав повалення ненависної сталінської рабської системи, а тепер, хоч і став перед загрозою нового окупанта, але включився в революційну українську працю, бо розумів, що це йде на користь своєму народові, хоч і пов’язано з великою небезпекою нового “визволителя”.

Густою мережею підпільників покривається все абсолютно громадянство і адміністративне життя Києва: управи, кооперативні союзи, культурно-освітні установи — всюди проникає спритна революційна рука і скеровує працю на шкodu окупантові і на користь українському населенні.

Кому не відомі фіктивні штати працівників українських гімназій, щоб уникнути посилання учителів на працю по відбудові мостів; хто не знає про мережу курсів перекваліфікації інтелігенції при ВУКОПСП/ШЦ, де мали можливість сотні столичної інтелігенції уникнути німецьких арбайтзамтів; чи можна забути про жертвенну працю “Пере-

селенного бюро", на Тарасівській 5, через яке одержували сотні інтелігентів міста харчову допомогу, рятуючись від голодової смерті; кому не відомі "махінації" з прихованням дійсної кількості молоді районними управами, що підлягала вивозові на примусові роботи до Німеччини — це тільки маленька частка тієї величезної корисної праці, яка проводилася супроти окупанта.

Але, не спало й гестапо. При допомозі наших же "зем-

О р е с т О р ш а н
Ч е м е р и н с ь к и й
розстріляний німцями
у Києві.

лячків", що залишені були большевиками, або просто продажних яничарів, що пішли негайно на службу "визволителя", почалося розсотування революційного клубка.

Перший удар пройшов по редакції "Українського Слова". Пішов на вічний спочинок його редактор Іван Рогач, загинула в Бабиному Яру Олена Теліга, її чоловік Іван Теліга, сестра Рогача, журналіст Кошик і багато інших, що підпали під перший удар нового окупанта. Прийшов удар по міській управі, жертвою якого впав один із перших ентузіастів нового націоналістичного українського руху в Києві проф. Багазій, що ще за кілька днів до приходу німців створив групу національно-свідомої інтелігенції, якою зу-

мів по перших днях нової влади обсадити найважливіші ділянки господарського, культурного і адміністративного життя міста.

Але на перших жертвах не скінчилося, так як і не припинялася праця по розбудові організації, бо на місце впадлих приходили все нові й нові когорти свіжих революціонерів і разом з тим окупант не дрімав.

Ще не встигла закінчити працю Крайова конференція ОУН, що відбувалася в серпні 1942 року, як уже обсадили Богданівську районну управу гестапівці і забрали учасників конференції і чільних провідників місцевих ексекутив ОУН на Київ. Опинилися за ґратами Короленка ЗЗ, Романів, Левченко, Кирилук, Цимбалук, Неборачко і ряд інших. Не минуло ще й тижня, як знову чорні авта вивозили з Ярославської управи нові жертви, а потім з кооперативних союзів, ВУКОПСИ/Ілки і т.д.

Тільки масивні стіни сірого будинку Короленка ЗЗ, були німими свідками середньовічних тортур і мордів, що чинили розгнущдані гестапівці в цьому новітньому страшилиці з сірого граніту. Прийшов і трагічний жовтень 1942 року. Десь перед світанком засвітилися окасті фари вантажних авт на подвір'ї, загули мотори, застогнали від гестапівських прикладів смертники з 29-ї камери і пішли із зв'язаними руками на подвір'я Романів, Левченко, Неборачко, Цимбалук, Сіренко і ін., а разом з ними і сини Срібної Землі — Кузьмик, Ірлявський, що прибули до столиці, щоб тут разом з тими, хто пережив 25-річне страхіття боль шевицької каторги, засвідчити своєю кров'ю невмирущість українських визвольних ідей.

Навантажені авта понеслися сонними вулицями Києва і спинилися біля провалля Бабиного Яру. В'язнів виладували... Блиснули зловіщі вогники німецьких автоматів . . . Полягли в невідомому рові і сини Закарпаття, і сини землі князя Лева, і сини широкого українського степу, засвідчивши своєю смертю соборність великих революційних чинів.

Але й на цьому не скінчилися трагічні події в серці України, бо слідом за сорок другим роком прийшов ще лютіший сорок третій рік. Під окупантом валився ґрунт, всі познаки вказували на неминучість катастрофи третього

Райху. Гестапівці скаженіли все більше й більше, вони нишпорили по найглухіших закомарках Києва, вишукуючи так ненависних їм українських націоналістів.

Був теплий серпневий вечір сорок третього року, але в повітрі почувалося напруження. Київ готувався до евакуації. Лівобережжя як день, так і ніч горіло. Червоні півні над містами, селами і хуторами т'ялися в блакитну височінь неба. Повзли безконечні валки обозів, тягли на дря-

**Кузьмик
Петренко**

розстріляний німцями
у Києві.

них тросах понівечені танки, розбиті авта, панцерники. Смертельно ранений займанець відкочувався на захід.

Десять далеко гриміла важка артилерія, безупинно татакали кулемети, тріщали рушничні сальви, кружляли в смертельному танку нащадки колишніх тевтонців . . .

Спішно створювались підпільні центри, що мали залишитися під новим займанцем, що повертався по дворічній перерві на давно окуповані ним українські терени. Сходи-ни призначені на десяту годину на новому стадіоні "Динамо". Прибуває Домазар, за ним Назаренко, Дайненко, По-

лішук. Говорить Домазар. Друзі слухають. Раптом гомонить "гальт!", а за ним "генде гох!" Чорні люфи пістолів. Обшук. Можновладне: "ком!" І помчали два авта на відому Короленка 33. Розп'ятий орел на свастиці жадібно впився очима в нові жертви. Пивниця. Важкі двері грюкнули і заховали за собою останні жертви українських революціонерів у Києві.

Грізний наказ військового команданта Києва — залишити місто цивільним під загрозою смерті. Все спішно вибирається з міста. Очищають і сірого велетня по Короленка 33. Знову ті самі авта, що і в жовтні минулого року, такі самі окасті фари, так самісінько тяжко чмихають мотори і мчать давно проторованим маршрутом до зловіщого Бабиного Яру. В передньому найбільшому Домазар, Дайненко і Полішук, а з ними ще і ще люди. Те саме провалля, але свіжий рів. Знову блиск вогників і тиша . . .

Зажурено дивляться збентежені тополі Бабиного Яру на останню трагедію в бездонному ярі. Тужно цвірінкають в небесній височині сполохані жайворонки. Підіймається з-за Печерської лаври заплакане сонце.

**

Минають роки. Тліють благородні кості у бездонних ровях Бабиного Яру в Києві перших хоробрих, що прийшли до матірньої столиці з Срібної Землі, з старої землі князя Лева, зеленої Буковини і, зустрівшись з віками роз'єднаними братами Києва, спочили разом і за одне святе діло, ім'я якому — Самостійна Соборна Українська Держава.

Заросли бур'яном і чортополохом могили їхні. Ніхто не відшукає їхніх могил і не посадить на них барвінку, півників і шовкової трави, але слава про їхні чини лунатиме у віках поколінь і прийде час, коли полум'яним мечем буде зметено з нашої землі окупанта, а на ровях Бабиного Яру постануть гранітні монументи з написом: "Вам, перші хоробрі, що загинули від рук німецького окупанта в кривавих 1941 - 1943 роках".

Tall. Graf. "CHAMPION"

Joaquin V. Gonzalez 2375

T. E. 50 - 7375